

Maria J. Tuross

Warszawski Uniwersytet Medyczny
ORCID: 00 00-0003-1342-9218

Postać Mikołaja Kopernika w pamiętnikach francuskich lekarzy z czasów wojen napoleońskich

Słowa kluczowe

Mikołaj Kopernik, Pierre I. Jacob, Pierre F. Percy, epoka napoleońska, XIX wiek, Toruń

Streszczenie

Pobyt wojsk napoleońskich na ziemiach polskich obfitował w wiele epizodów. Jednym z nich było zetknięcie się Pierre'a I. Jacoba z Toruniem i miejscem narodzin Mikołaja Kopernika. Postać tego wybitnego polskiego astronoma była doskonale znana również innym przedstawicielom francuskiego środowiska medycznego, którzy w latach 1806–1807 przebywali na ziemiach polskich. Wymierny ślad pozostał w ich notatkach i zapisach pamiętnikarskich.

Wybitny polski astronom, ale także medyk i humanista, w odniesieniu do postaci którego zupełnie słusznie można używać określenia *polihistor*, jakim był urodzony 19 lutego 1473 roku w Toruniu Mikołaj Kopernik, w początkach XIX wieku mógł uchodzić za postać mało lub prawie wcale nieznaną bądź postrzeganą i odnotowywaną jedynie w kręgach akademickich, zainteresowanych konkretnymi zagadnieniami astronomicznymi czy szerzej naukami ścisłymi. Zjawisko braku bliższej recepcji tej postaci potęgował jeszcze fakt, iż od 1795 roku Polska, jako twór państwowy, zniknęła z mapy Europy. Stąd jest bez wątpienia rzeczą interesującą oraz zasługującą na upamiętnienie, że właśnie lekarze związani z wojskami cesarza Napoleona, tak o samym kraju, jak i o wybitnych

postaciach w nim żyjących wiedzieli, jak na owe czasy, bardzo dużo. Dominique Jean Larrey podówczas naczelny chirurg gwardii cesarskiej¹ w liście do żony, jaki wysłał z Brün (współczesne Brno) 21 bądź 22 listopada 1805 roku pisał wręcz: „Jesteśmy w stolicy Moraw, nieopodal granicy z Prusami i blisko tej opłakanej i jakże nieszczęśliwej Polski”². Podobnie fakt przekroczenia dawnych granic I Rzeczypospolitej późną jesienią 1806 roku, odnotował w swoich *Memoires*, nadając jednemu z rozdziałów tytuł *Campagne de Pologne*³, pomimo iż ziemie te wchodziły podówczas w skład Prus. Rozdział ten zajmuje znaczną część – blisko jedną trzecią – trzeciego tomu tych wspomnień, liczącego w sumie 96 stron. Podobnie, pełniący wówczas obowiązki naczelnego chirurga Wielkiej Armii⁴, Pierre François Percy w swoim *Journal de campagnes*⁵, przygotowanym do druku z zachowanego manuskryptu w 1904 roku przez Emile’a Longina, pisał o swoim pobycie na terytorium Polski niezwykle obszernie i w sposób wyjątkowo dokładny. Pod nagłówkiem *Rok 1806*⁶ umieścił rozdział, któremu, podobnie jak Larrey, nadał tytuł *Campagne de Pologne*⁷, lecz wiele interesujących informacji zawarł również w sygnowanych datą 1807 roku kolejnych, oznaczonych w tytule rozdziału, jako ciąg dalszy poprzednich zapisków i noszących nagłówki: *Campagne d’Eylau*⁸, *Dantzig*⁹, *Friedland et Tilsitt*¹⁰ i wreszcie *De Tilsitt a Berlin*¹¹, które w sumie stanowią połowę tej książki, zajmując ogółem 289 stron. W tym miejscu warto nadmienić, iż drugie wydanie pamiętnika Pierre’a François Percy’ego ukazało się w 1986 roku, w opracowaniu krytycznym i poprzedzone przedmową Jacques’a Jorquin i Alberta

¹ M.J. Tuross, *Dominique Jean Larrey. Chirurg Wielkiej Armii, (1766–1842)*, Wydawnictwo Napoleon V, Oświęcim 2017, s. 101.

² J. Marchioni, *Place à Monsieur Larrey*, Ed. Actes Sud, Arles 2003, s. 326.

³ D.J. Larrey, *Memoires de chirurgie militaire et campagnes de D. J. Larrey*, Ed. J. Smith, Paris 1812, t. 3, s. 20–116.

⁴ R. Bielecki, *Wielka Armia Napoleona*, Bellona, Warszawa 2004, s. 154.

⁵ *Journal des campagnes du Baron Percy chirurgien en chef de la Grande Armee 1754–1827*, Ed. Plon-Nourrit, Paris 1904.

⁶ Ibidem, s. 104.

⁷ Ibidem, s. 104–140.

⁸ Ibidem, s. 141–226.

⁹ Ibidem, s. 227–278.

¹⁰ Ibidem, s. 279–324.

¹¹ Ibidem, s. 325–393.

Fabre¹². Szczególnie drugi z autorów tego opracowania zwrócił baczną uwagę na niezwykle szczegółowość notatek wybitnego chirurga oraz zgromadzonych przez niego wspomnień, podkreślając ich wartość dla historii nie tylko wojskowej służby zdrowia okresu kampanii napoleońskich, poczynając od 1799 roku, ale również dla ogólnego zarysu kultury europejskiej w tym okresie.

Mniej dokładne, a przy tym rozproszone informacje można znaleźć w wielu innych zapisach pamiętnikarskich, używając tu zwrotu kolokwialnego, zwykłych lekarzy. Są to notatki Jeana-Baptiste'a d'Heralde (1781–1861). Ten mało znany manuskrypt został odnaleziony w zbiorach Archives du Musée du Service de Santé des Armées au Val-de-Grâce¹³ w Paryżu w marcu 1958 roku, dzięki pułkownikowi Hassenforderowi, który pełnił wówczas obowiązki konserwatora archiwum. Został mu przekazany wraz z innymi pamiątkami przez potomków autora. Pierwsza wzmianka o kolejnym pamiętniku chirurga z epoki napoleońskiej ukazała się w już w 1959 roku na łamach „Revue d’Histoire de la Medecine”¹⁴, lecz przez dłuższy czas pozostawał on w rękopisie. Tekst do druku opracował, uzupełniając całość o przypisy, kopie dokumentów oraz indeksy Jean Chambenoit, który opublikował pamiętniki w 2002 roku¹⁵. Znaleźć w nim można rozdział zatytułowany *Campagne de Pologne*¹⁶, gdzie wymieniona została tylko nazwa miejscowości – Toruń, podana przy tym, co zasługuje na uwagę, w jej polskim brzmieniu (Pierre François Percy posiłkował się wszędzie w swoich notatkach nazwą niemiecką, pisząc *Thorn*¹⁷) oraz dodana krótka uwaga, iż miasto to godne jest upamiętnienia dlatego, że urodził się tam Kopernik. Uwzględniając sytuację, w jakiej zapiski te powstawały, w czasie przemarszu oraz zmiany jednostki, do której został oddelegowany, co łączyło się z koniecznością szybkiego powrotu do Warszawy, jest to jednak bardzo dużo.

¹² *Journal des campagnes du baron Percy, chirurgien-en-chef de la Grande armée*, Ed. Tallandier, (wydanie krytyczne) Paris 1986. Wprowadzenie, [b.p.].

¹³ Archives du Musée du Service de Santé des Armées au Val-de-Grâce, Cote 132 C.

¹⁴ „Revue de’Histoire de Medecine” 1959, nr 3, streszczenie, [b.p.].

¹⁵ J.-B. d’Heralde, *Memoires d’un chirurgien de la Grande Armee*, Ed. Teissedre, Paris 2002.

¹⁶ Ibidem, s. 111–117.

¹⁷ Tu przykładowo: *Journal des campagnes du Baron Percy chirurgien en chef de la Grande Armee 1754–1827...*, op. cit., s. 109.

Jednak najbardziej interesujący z pamiętników dotyczących wzmiankowanego w tytule zagadnienia zostawił po sobie Pierre-Irénée Jacob. Był to urodzony 27 czerwca 1782 roku w Metz, a zmarły w 22 maja 1855 roku w Paryżu¹⁸ farmaceuta, ale zarazem chirurg Wielkiej Armii, gdyż takie dane biograficzne dotyczące drogi zawodowej podaje na jego temat *Dictionnaire universel des contemporains*¹⁹, jak również Antoine Balland²⁰. Tekst jego notatnika, noszącego tytuł *Journal et itineraire de dix années de campagnes*²¹, został opracowany na podstawie manuskryptu znajdującego się w posiadaniu Mme de Tastes (autor opracowania dziękując za udostępnienie dokumentu i innych pamiątek rodzinnych, nie podaje imienia ani bliższych danych dotyczących tej osoby²²) przez Juliana Pierre'a zmarłego w 2007 roku wybitnego badacza i archiwistę, przewodniczącego Société d'Histoire de la Pharmacie, autora szeregu prac dotyczących analizy źródłowej oraz rekonstrukcji zachowanych tekstów z dziedziny historii medycyny i farmacji²³. Zamieszczony został w czterech kolejnych numerach „Revue d'Histoire de la Pharmacie” na przełomie 1966 i 1967 roku. Przy pracy nad manuskrytem redaktora tekstu wspomagali także Pierre Chassaigne oraz André Desfouilles²⁴.

Po raz drugi wspomnienia Pierre'a-Irénée Jacoba opracował François Stupp i opublikował je w formie książkowej, pod tytułem *Les carnets de route de Pierre-Irénée Jacob*²⁵, przy czym trudno jest ustalić, z czego korzystał przygotowując tekst, gdyż pozycji tej nie notuje Bibliotheque Nationale de France²⁶ ani Catalogue Collectif de France²⁷. Publikację tę,

¹⁸ <https://www.biusante.parisdescartes.fr/histoire/biographies/?refbiogr=22662> [dostęp: 08.07.2022].

¹⁹ G. Vapereau, *Dictionnaire universel des contemporains*, Ed. Hachette, Paris 1895, s. 931.

²⁰ A. Balland, *Les pharmaciens militaires français*, Ed. L. Fournier, Paris 1913, zestawienie tabelaryczne, [b.p].

²¹ P.-I. Jacob, *Journal et itinéraire de dix années de campagne [Un document inédit]*, „Revue d'Histoire de la Pharmacie” 1966, r. 54, nr 189, s. 81.

²² J. Pierre, *Le Journal Inedit d'un Pharmacien de la Grande Armee. Pierre-Irene Jacob* [wprowadzenie], „Revue d'Histoire de la Pharmacie” 1966, r. 54, nr 188, s. 5.

²³ https://data.bnf.fr/fr/11909212/pierre_julien/ [dostęp: 8.09.2020].

²⁴ J. Pierre, op. cit., s. 1.

²⁵ F. Stupp, *Les carnets de route de Pierre-Irene Jacob*, Ed. de Roure, Polignac 2005.

²⁶ <https://catalogue.bnf.fr/rechercher.do?motRecherche=Fr:+Stuppt%2C+Les+carnets+de+route+de+Pierre-Irene+Jacob%2C+&critereRecherche=0&depart=0&facette-Modifiee=ok> [dostęp: 08.07.2022].

²⁷ <https://ccfr.bnf.fr/portailccfr/jsp/public/index.jsp> [dostęp: 8.07.2022].

jako obecną w swoich zbiorach, o czym informuje SUDOC²⁸, sygnalizuje jednak jedenaście placówek bibliotecznych na terenie Francji. Są to kolejno biblioteki w: Clermont-Ferrand, Montpellier (w dwóch placówkach), Nancy, Paryżu (w sześciu placówkach m.in. Bibliotheque Centrale du Service de Santé des Armées au Val-de-Grâce²⁹) oraz w Strasburgu³⁰. Oferta oficyny wydawniczej, w której tekst ukazał się podaje, iż François Stupp w swoim opracowaniu posiłkował się dwoma bliżej niesprecyzowanymi zeszytami³¹, natomiast w krótkim wstępie zatytułowanym *Une carrière, un portrait*³² on sam nadmienia, iż notatki Pierre'a-Irénéé'a Jacoba są przechowywane w archiwum w Fort Vincennes pod Paryżem. Nie podaje przy tym jednak żadnych bliższych informacji, czy chodzi tu o ogólne *dossier* prezentowanej postaci, znajdujące się w Service Historique de l'Armée de Terre – obecnie Service Historique de la Defense³³, czy też konkretnie o notatnik, z którego korzystał.

Sam oryginał zapisków Pierre'a-Irénéé'a Jacoba zachował się w dość dobrym stanie i, jak podaje Julien Pierre, jest to zeszyt o wymiarach 16×20 cm liczący 201 stron kolejno numerowanych i opatrzonych niewielkim marginesem. Pismo jest niezbyt czytelne, a kartonowa okładka w wielu miejscach zniszczona³⁴. Zapiski są w miarę chronologiczne z podaną bardzo często dokładną datą dzienną, przy czym dalszy tekst bywa niejednakowej długości, gdyż dość często została zapisana, niejednokrotnie w brzmieniu fonetycznym jedynie nazwa miejscowości, przez którą przejeżdżał bądź w której zatrzymał się. Tak np. było 29 i 30 września oraz 1 października 1805 roku³⁵.

Warto zapoznać się z tymi notatkami, gdyż to właśnie Pierre-Irénéé Jacob postaci toruńskiego astronoma poświęca w swoich zapiskach wyjątkowo dużo miejsca. Chronologicznie zostały one usytuowane w akapicie noszącym tytuł *Campagne de Prusse et de Pologne (1806–*

²⁸ <http://www.sudoc.abes.fr/cbs/xslt/DB=2.1/SET=1/TTL=1/PRS=HOL/SHW?FRST=1> [dostęp: 9.07.2022].

²⁹ BCSSA, Nr kat. 32259001977481 UH 347-21.

³⁰ <http://www.sudoc.abes.fr/cbs/xslt/DB=2.1/SET=1/TTL=1/PRS=HOL/SHW?FRST=1> [dostęp: 9.07.2022].

³¹ http://www.editionsduroure.com/carnet_route/carnet_route.html [dostęp: 8.07.2022].

³² F. Stupp, op. cit., s. 9.

³³ <https://www.servicehistorique.sga.defense.gouv.fr/ressources/ou-trouver-les-archives-numerisees-du-service-historique-de-la-defense> [dostęp: 13.07.2020].

³⁴ J. Pierre, op. cit., s. 5.

³⁵ P.-I. Jacob, op. cit., s. 89.

1807)³⁶, co jest kolejnym dowodem na to, iż to pojęcie geograficzne było lokowane w związku z konkretnym terenem, pomimo braku odniesień politycznych. Generalnie dla autora tych wspomnień, podobnie jak dla wzmiankowanego już Dominique’a Jeana Larrey’a, Prusy kończyły się między Odrą a Poznaniem. Świadczą o tym próby fonetycznego zapisu nazw miejscowości jak *Zeilenzig* (Zieleńczyk)³⁷.

Najwięcej czasu na przełomie 1806 i 1807 roku autor wspomnień spędził w Warszawie oraz najbliższej okolicy, pracując w szpitalach wojskowych mieszczących się na terenie stolicy m.in. w Arsenale – była to jego pierwsza placówka – oraz w pałacu, którego nazwę zapisał fonetycznie, jako *Karaski*³⁸. Jako iż uprzednio, wyliczając francuskie lazarety wojskowe, podaje *pałac Karas*³⁹ nie można mieć pewności czy chodzi tu o pałac Karasia czy też pałac Krasieńskich.

Do Torunia udał się w końcu lipca 1807 roku w towarzystwie swojego kolegi o nazwisku Nogues. Obydwaj powracali do jednostek wojskowych, do których zostali odkomenderowani, a które stacjonowały wówczas w okolicach Gdańska oraz nad dolną Wisłą. W samym mieście, dokąd przybyli 4 sierpnia po sześciodniowej podróży, zatrzymali się, jak zanotował, w domu jednego z bogatszych kupców. Nocowali w „dużym pokoju mającym dwanaście łóżek i przypominającym salę szpitalną stąd codziennie mamy innych towarzyszy”⁴⁰, zaś na swoje utrzymanie, a przede wszystkim wyżywienie, na czas pobytu w mieście, który miał wynosić około miesiąca, otrzymali sumę ok. stu franków i w związku z tym nie byli uzależnieni od gospodarzy, co dawało im pewną swobodę. Jak zanotował: „Toruń [podobnie jak Pierre François Percy posługuje się tutaj pisownią niemiecką Thorn – MJT] jest bogatym centrum handlowym położonym na Wisłą”⁴¹. Już następnego dnia – 5 sierpnia 1807 roku – Pierre-Irénée Jacob postanowił zwiedzić miasto. Jako najważniejszy cel swojej wizyty uznał kościół św. Jana – używa liczby pojedynczej – (w rzeczywistości św. św. Janów, w którym znajdowało się epitafium Kopernika ufundowane przez Melchiora Pynesiusa⁴²), gdzie zgodnie

³⁶ Ibidem, s. 89–96.

³⁷ Ibidem, s. 92.

³⁸ Ibidem, s. 93.

³⁹ Ibidem.

⁴⁰ Ibidem, s. 95.

⁴¹ Ibidem.

⁴² M. Kokowski, *Różne oblicza Mikołaja Kopernika. Spotkania z historią interpretacji*, IHN PAN, Warszawa–Kraków 2009, s. 40.

z informacjami, jakie posiadał, miał znajdować się grób polskiego astronoma, oraz kamienicę, a w niej pokój, w którym Kopernik przyszedł na świat 11 marca 1473 roku. Podaje przy tym datę różną od przyjętej obecnie, lecz brak wzmianki od kogo ją uzyskał. Nie można też wykluczyć usterek w tekście i miejsc nieczytelnych. W tej izbie – co go niezwykle mile zaskoczyło – nastrój „wzruszająco zachował się nietknięty przez minione trzy wieki”⁴³. Jak zaznaczył, dom rodzinny wielkiego astronoma zajmował obecnie stolarz⁴⁴. Zwiedzającemu, zaprezentował przechowywany w domu portret Kopernika: „który natychmiast pośpieszyłem skopiować ołówkiem. W tle obrazu czytamy ten napis: Clarissimus et doctissimus doctor Nicolaus Copernicus thorunensis Canoni Warmiensis Astronomus incomparabilis Anno 1593”⁴⁵. Pierre-Irénée Jacob po przeczytaniu tej inskrypcji, natychmiast dołączył w zapiskach swój komentarz, korygując zauważony przy tym błąd: „Kopernik zmarł 9 czerwca, 1543 stąd wniosek iż ten portret jest kopią wykonaną pięćdziesiąt lat po śmierci znamienitego kanonika”⁴⁶, co można uznać za doskonałą orientację w temacie. Słowo kopia użyte w zdaniu pozwala przypuszczać, iż w trakcie rozmowy z właścicielem – a należy zaznaczyć, iż toczyła się w języku niemieckim, czyli jednak obcym dla Pierre’a-Irénée’a Jacoba, choć jako że urodził się w Metz na wschodzie Francji mógł znać język niemiecki w stopniu nadającym się do poprawnej komunikacji – prawdopodobnie usłyszał, iż istniał bądź też został sporządzony obraz wcześniejszy, będący pierwowzorem dla oglądanego, lecz ten niestety nie zachował się do początków XIX wieku.

Sam portret sporządzony przez Pierre’a-Irénée’a Jacoba jest typowym, bardzo starannie wykonanym, szkicem ołówkowym, przypuszczalnie przygotowanym w celu późniejszego odtworzenia być może, jako obraz olejny. Wskazują na to adnotacje na szatach oznaczające barwy m.in. kolor czerwony na wyłogach oraz czarny na zasadniczym stroju. Wykonując swój rysunek, nie omieszkał zanotować także w notatniku, iż oryginał namalowany został na desce, niestety nie podając więcej szczegółów odnośnie tworzywa, których być może nie mógł uzyskać bądź też zajęty sporządzaniem swojego szkicu, po prostu nie zwrócił na nie uwagi.

⁴³ P.-I. Jacob, op. cit., s. 95.

⁴⁴ Ibidem.

⁴⁵ Ibidem, s. 96.

⁴⁶ Ibidem.

W tym miejscu wypada zaznaczyć, iż Julien Pierre, w sporządzonym przez siebie opisie rysunku zachowanego w notatkach Jacoba, podaje poprawne brzmienie nazwy miejscowości – Toruń⁴⁷.

Wykonanie dokładnego odwzorowania portretu polskiego astronoma nie powinno dziwić. Jak zaznacza Julien Pierre we wstępie do swojej edycji wspomnień, Pierre-Irénée Jacob z przyjemnością rysował w każdej wolnej chwili, posługując się przy tym piórem albo ołówkiem. O szerokich zainteresowaniach literackich i artystycznych francuskiego chirurga i farmaceuty wspomina również François Stupp⁴⁸. W tekście jego zapisków znaleźć jeszcze można portret wieśniaka oraz powiązane z rozdziałem dotyczącym pobytu na terenie Hiszpanii szkice postaci duchownych. Również podczas pobytu w Berlinie, jesienią 1806 roku, sięgał często po ołówek, odwzorowując m.in. fragmenty wstęg – tu nawet posłużył się kawałkiem w roli zakładki, opisując ją przy tym starannie – i gwiazd orderowych z czasów Fryderyka Wielkiego, a także sporządzając dokładny rysunek jednego ze znajdujących się w mieście posągów Fryderyka II⁴⁹.

Kolejny z pamiętnikarzy, zafascynowany postacią polskiego astronoma, to Pierre François Percy. Jak podaje Emile Longin, we wprowadzeniu do wzmiankowanego już tekstu jego wspomnień, będąc w okolicach Torunia i w Gdańsku, poszukiwał bezpośrednich pamiątek związanych z Kopernikiem. Przeznaczył na ten cel dość dużą sumę, około 6 tys. franków, nabywając nawet miecz (autor wprowadzenia używa tu określenia szpada⁵⁰, co jednak nie odpowiada uzbrojeniu używanemu w XV i XVI wieku) bądź długi nóż, którym zgodnie z przekazem miał posługiwać się Mikołaj Kopernik, by ofiarować następnie, jako cenną pamiątkę, paryskiemu Obserwatorium Astronomicznemu⁵¹. Dokładne wyjaśnienie jest tu praktycznie niemożliwe, gdyż w samym tekście wspomnień notatki, dotyczące tego okresu, są dość często przegrodzone pustymi kartkami⁵², po drugim zeszyt z opisem m.in. bitwy pod Iławą Pruską następuje luka, gdyż chronologicznie trzeci zeszyt

⁴⁷ Ibidem, ryc. VIII.

⁴⁸ F. Stupp, op. cit., s. 10.

⁴⁹ J. Pierre, op. cit., s. 15.

⁵⁰ *Journal des campagnes du Baron Percy chirurgien en chef de la Grande Armee 1754–1827...*, op. cit., s. LXIII.

⁵¹ Ibidem.

⁵² Ibidem, przypis w tekście, s. 182.

Portret Mikołaja Kopernika skopiowany przez P.-I. Jacoba, za: *Le Journal Inedit d'un Pharmacien de la Grande Armee, Pierre-Irénée Jacob...*, op. cit.

zagań, czwarty zaś rozpoczyna się od daty 21 lutego z dopiskiem „ciąg dalszy”⁵³, stąd nie wiadomo, czego dotyczyły zapiski.

⁵³ Ibidem.

Emile Longin, sygnalizując te braki w tekście, zaznaczył⁵⁴, iż prócz zapisków dotyczących miejscowości mogły się tam również znajdować informacje dość poufne, które autor pierwszej biografii Pierre'a François Percy'ego wydanej w 1827 roku⁵⁵, Charles-Nicolas Laurent, do tego jeszcze – na co również wypada zwrócić uwagę – jego krewny, po prostu usunął.

Jedno jest pewne. W końcu zimy i wczesną wiosną 1807 roku Pierre François Percy wiele razy przebywał w Toruniu, wymieniając to miasto na kartach swoich wspomnień aż szesnaście razy⁵⁶, lecz w swoich zapiskach nie pozostawił śladu po wizycie w domu Kopernika. Latem tego samego roku w czasie podróży z Królewca do Elbląga, w trakcie której wizytował szpitala, specjalnie pojechał w drugiej połowie (najprawdopodobniej 27 lipca) 1807 roku na jeden dzień do Frauenburga (współcześnie Frombork). Fakt ten zaakcentował już w opisie kolejnych akapitów rozdziału, poprzedzających jego zasadniczą treść, nadając mu tytuł *Frauenbourg et Copernic*⁵⁷. Zwiedził kościół katolicki znajdujący się w centrum miasteczka, gdzie jego uwagę przykuły zachowane średnio-wieczne obrazy m.in. „przedstawiające Świętego Pawła i rozmnożenie przez Jezusa chleba na pustyni”⁵⁸. W pobliżu świątyni – jak sam zanotował – „wznosi się dom zbudowany przez Kopernika, w którym przez długi czas mieszkał, widziałem w nim zachowaną maszynę hydrauliczną, jaką skonstruował, aby doprowadzić wodę na najwyższe piętro, wiele części, jakie sam sporządził nadal działa i obsługuje”⁵⁹. Jego uwadze nie uszedł także ogród wraz z hodowlą ziół leczniczych założony przez polskiego astronoma, którym opiekował się jakiś – więcej danych niestety brak – lekarz z Elbląga wraz z żoną, utrzymując go w idealnym stanie, i gdzie w związku z zaplanowanym dłuższym postojem w tym mieście postanowił wybrać się jeszcze raz, by zwiedzić go dokładniej⁶⁰.

⁵⁴ Ibidem, przypis w tekście, s. 183.

⁵⁵ C.-N. Laurent, *Histoire de la vie et des ouvrages de P. F. Percy, composée sur les manuscrits originaux, par C. Laurent*, Ed. Daumont, Versailles 1827.

⁵⁶ *Journal des campagnes du Baron Percy chirurgien en chef de la Grande Armee 1754–1827...*, op. cit. Indeks nazw miejscowości, s. 519.

⁵⁷ Ibidem, s. 325.

⁵⁸ Ibidem, s. 367.

⁵⁹ Ibidem, s. 367–368.

⁶⁰ Ibidem, s. 368.

Henri Ducoulombier w swojej biografii Pierre'a François Percy'ego⁶¹ dodaje, iż o ile w pierwszym okresie jego przebywania na północy Polski, pobyt w Toruniu rzeczywiście był głównie skoncentrowany na organizacji szpitali, o tyle w kwietniu 1807 roku, a szczególnie po zakończeniu oblężenia Gdańska, dysponując większą ilością wolnego czasu, mógł zwiedzić dom Kopernika. Wskazuje na to wzmianka o wystąpieniu na jednym z posiedzeń Académie des Sciences w Paryżu, jakie miało miejsce najprawdopodobniej wiosną 1811 roku, podczas którego, prezentując referat *Notice sur les autels et les tombeaux des anciens peuples du nord de l'Europe*⁶², wspominał także swój pobyt w Toruniu oraz najważniejsze zabytki, jakie zwiedzał w tym mieście⁶³.

Podobnie na zagadnienie to zapatrują się recenzenci zapisków Pierre'a François Percy'ego w tekstach opublikowanych tuż po ich edycji. Pierre Caron wręcz pisze, iż brak bezpośredniej informacji o wizycie w domu Kopernika nie oznacza, iż autor *Journal des Campagnes...* w nim nie był, tym bardziej, jeśli w zasadniczym tekście dotyczącym tego okresu, występują dość znaczne braki⁶⁴. Podobnego zdania jest H.M. Bowman, piszący obszernie o tej książce w swojej recenzji zamieszczonej na łamach „The American Historical Review”⁶⁵.

Kolejny z pamiętnikarzy, Dominique Jean Larrey podczas swojego pierwszego pobytu w Polsce na przełomie 1806 i 1807 roku nie dotarł do Torunia. Był tam dopiero 2 czerwca 1812 roku⁶⁶, lecz jedynie w takcie pospiesznego przemarszu przez miasto, w związku z tym brakowało czasu, aby je bliżej poznać. Podobnie, nie było mu dane odwiedzić domu astronoma we Fromborku, gdy na przełomie 1812 i 1813 roku,

⁶¹ H. Ducoulombier, *Le Baron Pierre François Percy. Un chirurgien de la Grande Armée*, Ed. Historique Teissedre, Paris 2004, s. 273.

⁶² P.F. Percy, *Notice sur les autels et les tombeaux des anciens peuples du nord de l'Europe*, Ed. J.B. Sabajou, Paris 1811.

⁶³ H. Ducoulombier, op. cit., s. 265.

⁶⁴ P. Caron, *Journal des campagnes du baron Percy, chirurgien en chef de la Grande Armée (1754–1825), publié d'après les manuscrits inédits avec une introduction par M. Emile Longin. Portrait en héliogravure et fac-similé d'autographe*, 1904, „Revue d'histoire moderne et contemporaine” 1904, t. 6, nr 1, s. 49.

⁶⁵ H.M. Bowman, *Journal des campagnes du baron Percy, chirurgien en chef de la Grande Armée (1754–1825), publié d'après les manuscrits inédits par M. Emile Longin (Paris Plon-Nourrit et Cie. 1904, Pp. LXXVII, 537)*, „The American Historical Review” 1905, t. 10, nr 2, s. 417–419.

⁶⁶ D.J. Larrey, *Memoires de chirurgie militaire et campagnes de D. J. Larrey*, Ed. J. Smith, t. 4, Paris 1817, s. 8.

wraz z niedobitkami Wielkiej Armii, dotarł do Królewca. Ubolewał nad tym w swoim notatniku pisząc: „zmęczenie i wyczerpanie po chorobie nie pozwoliło na zwiedzenie obserwatorium nieśmiertelnego Kopernika”⁶⁷. Taki zapis również można uznać za znaczący.

Należy zadać pytanie, czy w istocie nie był. W zbiorach biblioteki Wellcome w Londynie, w wyodrębnionym dziale „The Larrey Collection Wellcome Institute”⁶⁸ znajduje się dziennik prowadzony przez tego wybitnego chirurga, poczynając od 1 stycznia 1813 roku. Należy on do najmniej znanych obiektów ze spuścizny pisarskiej Dominique’a Jeana Larrey’a, a w nim, tuż po pierwszym wpisie znaleźć można nazwę Frombork podaną w polskiej wersji językowej. Część zapisków sporządzonych ołówkiem w niewielkiej, liczącej 35 stron książeczce formatu 15×7 cm z okładką oklejoną zielonkawą tkaniną, najprawdopodobniej jedwabiem, jest nieczytelna.

Jak widać postać polskiego astronoma była francuskim medykom doskonale znana i będąc w kraju jego narodzin i pracy, znajdowali czas, by zwiedzić miejsca z nim związane. Nie można przy tym, szczególnie biorąc pod uwagę notatki Pierre’a-Irénée’a Jacoba czy działania Pierre’a François Percy’ego, traktować tego w kategoriach li tylko, modnego w pierwszych latach XIX wieku poszukiwania nowości i miejsc związanych z wielkimi postaciami z historii⁶⁹. Obydwaj, a już szczególnie Percy, udali się tam w konkretnym zamiarze, znając dokładnie cel swoich wypraw i poszukiwań. Poświęcili swój wolny czas, którego naprawdę nie mieli za wiele, stąd warto utrwalić ich spojrzenia, jako cenny przyczynek do historii recepcji postaci Mikołaja Kopernika tak we Francji, jak i w Polsce.

Maria J. Turos

Bibliografia

Źródła archiwalne

Archives du Musée du Service de Santé des Armées au Val-de-Grâce. Cote 132 C
The Larrey Collection Wellcome Institute, Nr. kat. 5320.
BCSSA, Nr kat. 32259001977481 UH 347-21

⁶⁷ Ibidem, s. 122.

⁶⁸ Wellcome Library London, nr kat. 5320, zbiór ogólny, <https://wellcomecollection.org/works/uxnnaztj> [dostęp: 9.05.2022].

⁶⁹ *Historia życia prywatnego. Od rewolucji francuskiej do I wojny światowej*, red. M. Perrot, Zakład Naukowy im. Ossolińskich, Wrocław–Warszawa–Kraków 1999, s. 320.

Źródła drukowane

d'Heralde Jean-Baptiste, *Memoires d'un chirurgien de la Grande Armee*, Ed. Teissedre, Paris 2002.

Jacob Pierre-Irénée, *Journal et itinéraire de dix années de campagne [Un document inédit]*, „Revue d'Histoire de la Pharmacie” 1966, r. 54, nr 189.

Journal des campagnes du Baron Percy chirurgien en chef de la Grande Armee 1754–1827, Ed. Plon-Nourrit, Paris 1904.

Journal des campagnes du baron Percy, chirurgien-en-chef de la Grande armée, Ed. Tallandier, Paris 1986.

Larrey Jean Dominique, *Memoires de chirurgie militaire et campagnes de D. J. Larrey*, Ed. J. Smith, t. 3, Paris 1812.

Larrey Jean Dominique, *Memoires de chirurgie militaire et campagnes de D. J. Larrey*, Ed. J. Smith, t. 4, Paris 1817.

Percy Pierre François, *Notice sur les autels et les tombeaux des anciens peuples du nord de l'Europe*, Ed. J.B. Sabajou, Paris 1811.

Stupp François, *Les carnets de route de Pierre-Irénée Jacob*, Ed. de Roure, Poitiers 2005.

Opracowania

Bielecki Robert, *Wielka Armia Napoleona*, Bellona, Warszawa 2002.

Balland Antoine, *Les pharmaciens militaires français*, Ed. L. Fournier, Paris 1913.

Bowman H.M., *Journal des campagnes du baron Percy, chirurgien en chef de la Grande Armée (1754–1825), publié d'après les manuscrits inédits par M. Emile Longin (Paris Plon-Nourrit et Cie. 1904, Pp. LXXVII, 537)*, „The American Historical Review” 1905, t. 10, nr 2.

Caron Pierre, *Journal des campagnes du baron Percy, chirurgien en chef de la Grande Armée (1754–1825), publié d'après les manuscrits inédits avec une introduction par M. Emile Longin. Portrait en héliogravure et fac-similé d'autographe, 1904*, „Revue d'histoire moderne et contemporaine” 1904, t. 6, nr 1.

Ducoulombier Henri, *Le Baron Pierre François Percy. Un chirurgien de la Grande Armee*, Ed. Historique Teissedre, Paris 2004.

Kokowski Michał, *Różne oblicza Mikołaja Kopernika. Spotkania z historią interpretacji*, IHN PAN, Warszawa–Kraków 2009.

Laurent Charles-Nicolas, *Histoire de la vie et des ouvrages de P. F. Percy, composée sur les manuscrits originaux, par C. Laurent*, Ed. Daumont, Versailles 1827.

Marchioni Jean, *Place à Monsieur Larrey*, Ed. Actes Sud, Arles 2003.

Pierre Jean, *Le Journal Inédit d'un Pharmacien de la Grande Armee. Pierre-Irénée Jacob* – [wprowadzenie], „Revue d'Histoire de la Pharmacie” 1966, r. 54, nr 188.

Historia życia prywatnego. Od rewolucji francuskiej do I wojny światowej, red. M. Perrot, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wrocław–Warszawa–Kraków 1999.

„Revue de'Histoire de Medecine” 1959, nr 3.

Turos Maria J., *Dominique Jean Larrey. Chirurg Wielkiej Armii, (1766–1842)*, Wydawnictwo Napoleon V, Oświęcim 2017.

Vapereau Gustave, *Dictionnaire universel des contemporains*, Ed. Hachette, Paris 1895.

Źródła internetowe

<https://www.biusante.parisdescartes.fr/histoire/biographies/?refbiogr=22662> [dostęp: 08.07.2022].

https://data.bnf.fr/fr/11909212/pierre_julien [dostęp: 8.09.2020].

<https://catalogue.bnf.fr/rechercher.do?motRecherche=Fr.+Stuppt%2C+Les+carnets+de+route+de+Pierre-Irenee+Jacob%2C+&critereRecherche=0&depart=0&facetteModifiee=ok> [dostęp: 08.07.2022].

<https://ccfr.bnf.fr/portailccfr/jsp/public/index.jsp> [dostęp: 08.07.2022].

<http://www.sudoc.abes.fr/cbs/xslt/DB=2.1/SET=1/TTL=1/PRS=HOL/SHW?FRST=1> [dostęp: 9.07.2022].

http://www.editionsduroure.com/carnet_route/carnet_route.html [dostęp: 08.07.2022].

<https://www.servicehistorique.sga.defense.gouv.fr/ressources/ou-trouver-les-archives-numerisees-du-service-historique-de-la-defense> [dostęp: 13.07.2020].

The Figure of Nicolaus Copernicus in the Diaries of French Doctors from the Napoleonic Wars

Keywords

Nicolaus Copernicus, Pierre I. Jacob, Pierre F. Percy, Napoleonic era, 19th century, Toruń

Abstract

The stay of Napoleon's troops on Polish soil was full of episodes. One of these was Pierre I. Jacob's encounter with Toruń and the birthplace of Nicolaus Copernicus. The figure of this outstanding Polish astronomer was also well known to other representatives of the French medical community, who in 1806–1807 resided in Polish lands. A tangible trace remained in their notes and diary entries.

Die Gestalt des Nikolaus Kopernikus in den Tagebüchern französischer Ärzte während der napoleonischen Kriege

Stichwörter

Nikolaus Kopernikus, Pierre I. Jacob, Pierre F. Percy, Napoleonische Ära, 19. Jahrhundert, Toruń

Zusammenfassung

Der Aufenthalt der napoleonischen Truppen auf polnischem Territorium war voller Episoden. Eine davon war die Begegnung von Pierre I. Jakob mit der Stadt Toruń und dem Geburtsort von Nikolaus Kopernikus. Die Gestalt dieses bedeutenden polnischen Astronomen war auch anderen Vertretern der französischen Ärzteschaft, die sich 1806–1807 in Polen aufhielten, gut bekannt. Eine greifbare Spur verblieb in ihren Notizen und Tagebucheinträgen.

Николай Коперник в дневниках французских врачей эпохи наполеоновских войн

Ключевые слова

Николай Коперник, Пьер И. Жакоб, Пьер Ф. Перси, наполеоновская эпоха, 19 век, Торунь

Резюме

С пребыванием на территории Польши наполеоновских войск связано множество интересных историй. Одной из них является попадание Пьера И. Жакоба в город Торунь, где ему довелось повидать место рождения Николая Коперника. Этот выдающийся польский астроном был хорошо известен и другим французским медикам, которые прибыли на польские земли в 1806–1807 гг., о чем свидетельствуют их личные записи и дневники.